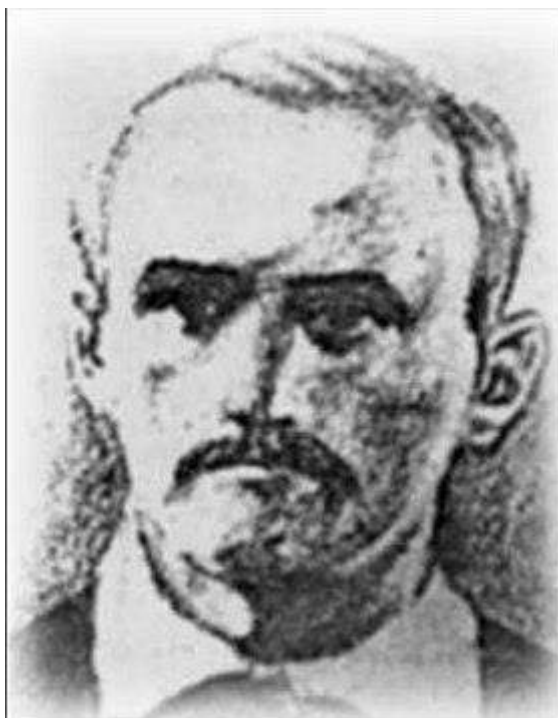

Міністерство освіти і науки України
Уманський національний університет садівництва
International Scientific Society
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Уманський осередок Наукового товариства імені Тараса Шевченка

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
«ГРИГОРІЙ ВЕЛИЧКО – УЧЕНИЙ І ПАТРІОТ УКРАЇНИ»
(Умань, 22 жовтня 2024 року)

Умань 2024

*Рекомендовано до друку науково-методичною комісією факультету лісового і садово-паркового господарства Уманського національного університету садівництва
(протокол № 2 від 25 жовтня 2024 року)*

Редакційна колегія:

Мостов'як І.І. – доктор сільськогосподарських наук, професор (головний редактор); **Поліщук В.В.** – доктор сільськогосподарських наук, професор (заступник головного редактора); **Кисельов Ю.О.** – доктор географічних наук, професор; **Ровенчак І.І.** – доктор географічних наук, професор; **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор; **Сонько С.П.** – доктор географічних наук, професор; **Костюк М.В.** – кандидат історичних наук, доцент; **Кравцова І.В.** – кандидат географічних наук, доцент; **Ситник Ю.В.** – кандидат історичних наук; **Хіміч М.І.** – доктор філософії з наук про Землю (відповідальний секретар).

Григорій Величко – учений і патріот України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 22 жовтня 2024 р.). Умань, 2024. 72 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції висвітлено результати досліджень сучасними українськими науковцями життєвого й творчого шляху видатного вченого, першого українця – доктора географії Григорія Величка, а також їхній доробок у сфері географії та суміжних наук. Видання може бути корисним для викладачів закладів вищої освіти, вчителів, студентів.

**За достовірність опублікованих матеріалів відповідальність несуть автори.
Видається в авторській редакції**

© Колектив авторів, 2024
© Уманський національний
університет садівництва, 2024

ЗМІСТ

I. ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА.....	5
Ровенчак І. І., Мамчур О. І., Котик Л. І. ВНЕСОК ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА У МЕТОДИКУ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ШКОЛІ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ..	5
Кисельов Ю. О. ДОКТОР ГРИГОРІЙ ВЕЛИЧКО – ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ ГЕОГРАФІЇ.....	10
Кравцова І. В. ПРИРОДА УКРАЇНИ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ГРИЦЯ ВЕЛИЧКА.....	12
Перхач О. Р. АГРОГЕОГРАФІЧНИЙ НАПРЯМОК У НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДОКТОРА ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА.....	16
Котик Л. І. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ІДЕЇ У ПРАЦІ ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА «ОПИС РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ (ДО НАРОДОПИСНОЇ КАРТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ)».....	19
Теліш П. С. ПЕРІОД НАВЧАННЯ Г.ВЕЛИЧКА У ВІДЕНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ УЧЕНОГО-ГЕОГРАФА.....	24
II. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНИЧИХ, АГРАРНИХ, ТЕХНІЧНИХ, СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ НАУК У СВІТІ ТА УКРАЇНІ.....	29
Боровик П. М., Яцун О. В. АКАДЕМІК, ГЕОЛОГ, ГЕОГРАФ ТА УКРАЇНОЗНАВЕЦЬ ПАВЛО АПОЛЛОНОВИЧ ТУТКОВСЬКИЙ.....	29
Влах М. Р. ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ НАЗОВНИЦТВА НА ЗАГАЛЬНОГЕОГРАФІЧНІЙ КАРТІ СВІТУ.....	31
Воловик В. М., Козленко В. С. КОНЦЕПЦІЯ ДОВКІЛЛЯ В ЮДАЇЗМІ.....	34
Воловик В. М., Прус В. А. ВПЛИВ КОСМІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ДОВКІЛЛЯ.....	37
Волошин В. М., Копитець Н. Г. ВПЛИВ МІКРОДОБРІВ, СТИМУЛЯТОРІВ ТА РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА ОЗИМИХ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР.....	39
Канський В. С., Козирська А. І. ПОТЕНЦІАЛ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЖМЕРИНЩИНИ.....	41
Канський В. С., Півторак Д. Д. ДИНАМІКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЛАНДШАФТІВ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ.....	44
Ковальчук Р. М. СУЧАСНИЙ СТАН УРАНОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	47
Костюк М. В. УМАНСЬКЕ СЕРЕДНЄ УЧИЛИЩЕ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА САДІВНИЦТВА (1868-1903): УМОВИ ДЛЯ ВСТУПУ ТА ПРАВА ЙОГО ВИХОВАНЦІВ.....	50
Крижевич А. В. НОВІ НАУКОВІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛАНДШАФТІВ.....	57
Нікітіна І. О. КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «СЕРЕДНЄ ПОБУЖЖЯ».....	60

І. ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА

Ровенчак І. І.¹, Мамчур О. І.², Котик Л. І.³

¹професор, ²доцент, ³асистент

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

ВНЕСОК ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА У МЕТОДИКУ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ШКОЛІ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ

Ім'я професора Григорія Величка (1863-1932?), першого доктора географії-українця, випускника Львівського університету й адепта сучасної йому піонерної європейської географічної науки, автора першої карти «Народописна карта українсько-руського народу» (1896), дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка, заслуговує на особливу увагу в контексті розвитку географічної освіти на українських землях у кінці ХІХ – поч. ХХ ст. Серед напрямків діяльності доктора географії Григорія Величка слід виокремити методику викладання географії у середній школі. Він був педагогом-практиком, і не на словах, а завдяки великому досвіду знав проблеми шкільної географічної освіти в українських гімназіях.

Діяльність Григорія Величка як географа-освітянина хронологічно можна відобразити так: 1) 1892–1894 рр. – викладач Львівської чоловічої учительської семінарії; 2) 1894–1895 рр. – викладач географії, історії, руської мови та краєзнавства у Дрогобицькій гімназії; 3) 1895–1898 рр. – викладач географії, історії, руської (української) мови у Перемиській гімназії; 5) 1898–1899 рр. – викладач Станіславівської (тепер м. Івано-Франківськ) гімназії; 6) 1899–1903 рр. провізоричний вчитель у Тернополі; 7) 1925–1927 рр. – викладач Уманського сільсько-господарського технікуму.

Педагогічна діяльність Г. Величка розпочинається з 1892 р. У серпні того ж року за порадою Івана Франка, він звертається до Михайла Драгоманова з проханням допомогти йому з працею у Львові, де б міг займатися науковою роботою. З вересня 1892 р. по січень 1894 р. Г. Величко працював «заступником учителя в мужській учительській семінарії» [9] у Львові (на вул. Каліча, тепер – вул. Каліча Гора), а від лютого 1894 р. до кінця серпня 1895 р. його переводять у реальну гімназію Дрогобича.

Працюючи в реальній гімназії імені Франца-Йосифа в Дрогобичі заступником учителя, Г. Величко викладає географію в 2-5 класах (гімназійних класах) та історію в 3-5 класах, українську мову в 1, 3 і 5-му класах, довідково – історію рідного краю в 3 і 4 класах. Тут, у Дрогобичі, Г. Величко опублікував, мабуть, свою найкращу методичну працю «Про значення рисунка в науці географії» (польською мовою) [10]. З відкриттям у Перемишлі вищої української гімназії він працює «в цьому ж службовому стані» [9].

В українській гімназії м. Перемишля Григорія Величка призначили керівником першого класу. Йому доручено викладати «язик руский» (українську мову), географію та історію в I-II та V гімназійних класах, а також каліграфію. Історію та географію в I класі викладали 2 години та тиждень, в III і V класах по 1,5 год. на тиждень. У гімназії був географічний кабінет, у якому був «81 прибор» (мапи, глобуси, таблиці-картини тощо). У звіті дирекції гімназії вказано, що Г. Величко видав працю «Вплив вітрів на асиметрію долин річних всхідноєвропейської низини» (1896). Він розробляв методичні рекомендації щодо проведення географічних екскурсій, практичних робіт, лабораторних досліджень. Такий підхід дозволяв учням не просто запам'ятовувати факти, а й розуміти географічні процеси та явища на прикладах з реального життя.

Іван Зілінський, відомий український мовознавець, фольклорист, учень Перемиської гімназії згадував: *«Д-р Григорій Величко, ..., не вмів так гарно викладати, говорив слабим, притишеним голосом, зате імпував нам своїм докторатом філософії, ..., й цікавим змістом своїх викладів, самостійним, критичним освітлюванням деяких фактів із всесвітньої та української історії, які (на його думку) були невірною тенденційно представлені в шкільних підручниках...»* (1938 р.) [2]. Він розповідав учням про свої мандри, своє бачення мистецьких творів у музеї Лувра, ці розповіді западали в серця учням.

Педагогічні принципи Г. Величка стосувалися практичної складової вивчення географії у гімназіях, його ідеї були спрямовані на те, щоб учні не просто заучували теоретичний матеріал, а й набували практичних навичок, які дозволили б їм краще зрозуміти географічні процеси та явища.

Завдання географії у середній освіті, здобуття картографічних і графічних компетенцій, роботу з моделями доктор географії Григорій Величко детально проаналізував у методичній праці «Про значення рисунка у вивченні географії» [10]. Її вперше опубліковано українською мовою у монографії «Постаті українського землезнання» за редакцією проф. Олега Шаблія у 2012 р. [1]. Зміст методичного нарису «Про значення рисунка у вивченні географії» має такі розділи:

- Яка мета вивчення географії у середніх школах?
- Креслення на готових, друкованих зошитах
- Рисунки, виконані власноруч
- 1. Рисунки з допоміжними лініями
 - Виконання рисунку, за допомогою сітки з квадратів
 - Креслення з використанням нормалі
 - Рисунок, виконаний за допомогою кілець
 - Рисунок, виконаний за допомогою комплексної сітки
 - Рисунок із застосування неповної градусної сітки
- 2. Рисунок, виконаний без допоміжних ліній
- 3. Вибір методу для креслення карт
- 4. Креслення орографічних елементів

5. Застосування рисунку у гімназіях згідно з обов'язковим планом (навчальною програмою – авт.)

I клас; II клас; III клас; IV клас

Особливо цікавим є перший розділ, що представляє дидактичну мету вивчення географії: *«Прекрасним наочним матеріалом є також модель. Це – правильне відтворення певного географічного предмету, яке за винятком матеріалу та розмірів, усе інше правильно відображає»* [1, с. 253]. Серед наочностей автор описує роль рельєфної карти, чорно-білих і кольорових зображень (малюнків), фотографій, глобусів, телуріїв у навчальному процесі. Г. Величко виокремлює особливі аспекти: *«Відсутність найнеобхідніших рисунків з географії Галичини дуже відчутна ...»* [1, с. 254]; *«Систематичне збирання типових фотографій, ... може дуже допомогти»* [1, с. 254]. Він описує особливості застосування моделей, зокрема глобусу, за гімназійними класами: глобус у першому класі – протягом цілого навчального року; глобус в другому та третьому класах – при описі Азії, Африки, Америки. Особлива увага приділена карті: *«Не дивно що, дехто вважає карту справжнім гідом географії, важливішим, ніж підручник та інші засоби. Інструкція для гімназистів говорить, що навчитися читати карту є однією з головних цілей навчання ку першому класі ...»* [1, с. 255].

У тексті відчутний акцент на потребі розвитку дидактики і методики викладання географії рідного краю в українських школах, враховуючи тогочасний невисокий рівень навчальних програм із географічним компонентом.

Із викладу матеріалу методичного нарису «Про значення рисунку у вивченні географії» зрозуміло, що на час його публікування велася дискусія про те, чи є дидактична потреба у створенні рисунків на уроках географії, тому Г. Величко подає бачення з цього приводу різних авторів із німецькомовних і польських джерел. Врешті, автор вказує на позитивні, а також негативні сторони застосування методики рисування в географії, зокрема технічну складність креслення, відсутність інструкцій із креслення, велика витрата часу на створення рисунків.

Головний виклад методичного нарису Г. Величка присвячений детальному опису методик креслення рисунків, для цього обрано *«найменш складні методи для досягнення педагогічної мети»* [1]. Автор стверджує, що усі методи креслення у географії можна поділити на дві великі групи: а) креслення на вже існуючих друкованих сітках, з існуючими пунктами або навіть контурами; б) креслення, яке має бути виконане власноруч (повністю) [1, с. 260].

Підрозділ «Застосування рисунку у гімназіях згідно з обов'язковим планом» є найціннішим для тогочасних педагогів-географів, адже містить практичні рекомендації щодо застосування методу креслення за програмою навчання у різних класах гімназій. Головною дидактичною метою застосування такого методу є освоєння учнями картографічних компетентностей.

Відзначимо, що у кінці ХІХ ст. існувала проблема з українськими шкільними підручниками з географії; майже не було національного виховання, а вивчення географії (як й історії) обмежувалося лише галицьким регіоном [9]. Історія та географія вивчалися разом (зрештою, їхнім загальним завданням було узагальнення і систематизація знань), але таке поєднання було переважно не на користь географії, а в початковій школі її взагалі не викладали. В таких умовах, про більш-менш сформовані підходи до методики викладання географії у гімназіях говорити важко. Розвиток географічної освіти сповільнювала нестача добрих учителів. У 1892 р. міністерським розпорядженням було внесено певні позитивні зміни у програму і методику вивчення географії (також відкинули рисункову методику, додали акцент на описовий методу). Географія виділилась в окрему навчальну дисципліну в Галичині лише 1909 р.

Щойно наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. з'явилися українські шкільні заклади Галичини, а в них – підручники, що їх написали українські педагоги – А. Вахнянин, Р. Заклинський, О. Калитовський та ін., розвідки про науку географію Я. Миколаєвича, І. Крип'якевича, педагогів І. Ющишина, С. Русової, згодом – Г. Величка, С. Рудницького («Коротка географія України», 1910) [3]. Позитивним моментом тогочасної шкільної освіти була наявність гуртків: історико-краєзнавчого, біологічного, музичного тощо. Про краєзнавчі мандрівки і природничо-географічну пізнавальну роботу Григорія Величка в ті часи, зокрема, згадували учні Тернопільної гімназії [9].

Навіть подальша його діяльність в українській громадській організації «Сільський господар» має яскраво виражений пізнавальний та повчальний характер, спрямованих на розвиток новітніх підходів вирощування сільськогосподарських культур в Україні [1; 6, с. 19-64]. Окремого дослідження потребує викладацька праця Г. Величка у вищій школі в Умані (Уманському сільськогосподарському технікумі), 1927.

Наразі, проблемою української школи є використання у 20-х роках ХХІ ст. низькоефективних дидактичних засобів навчання середини ХХ ст., які не відповідають сучасному запиту на освіту, технологічним інноваціям та відкритому доступу до інформації, психолого-віковим особливостям здобувачів освіти. Це підриває основи національної безпеки України, оскільки якісна освіта і самореалізація здобувача освіти є запорукою поствоєнної відбудови держави, а освічений здобувач – найбільшим її надбанням.

Як означено у концепції НУШ (2016), викликом є те, що: *«багато педагогів ще не вміє досліджувати проблеми за допомогою сучасних засобів, працювати з великими масивами даних, робити і презентувати висновки, спільно працювати онлайн у навчальних, соціальних та наукових проектах тощо»* [5, с. 4]. Це йде всупереч професійному стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024), зокрема змісту трудової функції «Навчання здобувачів освіти предметів». Вона передбачає володіння вчителем предметно-методичною компетентністю: *«здатність добирати і використовувати сучасні й ефективні методики і технології навчання, виховання й розвитку здобувачів*

освіти» [7, с. 11] й інформаційно-цифровою компетентністю: *«здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею в професійній діяльності»* [7, с. 12-13]. Остання зумовлена сучасним технологічно-цифровим поступом суспільства і передбачає, як обов'язкову функціональну грамотність щодо використання цифрових пристроїв, так і орієнтацію у відкритому цифровому середовищі – аналітичні бази даних міжнародних організації (UN, World Bank), статистично-інформаційні сервіси Google, ChatGPT тощо, адже технологічні інновації у географічній освіті одні зі головних на сучасному етапі [4].

Важливим є набуття вчителем психологічної компетентності, як складової трудової функції вчителя *«партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу»* [7, с. 16]. Її субкомпетентність : *«здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові й індивідуальні особливості здобувачів освіти, їхній психоемоційний стан»* [7, с. 16]. Вона вагома, оскільки вдала її реалізація вчителем забезпечує формування у здобувача освіти прагнення навчання впродовж всього життя, саморозвиватися і вдосконалюватися, формує його проукраїнську громадянську позицію і моральні якості. Натомість вчитель виступає у ролі агента змін й змінотворця.

Із врахуванням означеного, для становлення сучасної шкільної освіти та її популяризації, важливим є дослідження дидактичної спадщини українських вчених географів, які не лише формували основи української географічної науки, але й інтегрували їх через використання тодішніх інноваційних методів навчання у шкільну освіту. Вони були «агентами змін» свого часу, які володіючи академічною свободою впроваджували тогочасні інноваційні методи навчання. Одним із таких інноваторів шкільної географічної освіти був Григорій Величко.

Зв'язок теорії з практикою: сучасна педагогіка все більше наголошує на необхідності інтеграції знань та практичних умінь. Ідеї Величка про проведення географічних екскурсій, практичних робіт та лабораторних досліджень повністю відповідають цьому тренду.

У контексті глобалізації та стандартизації освіти, важливо підкреслювати національні особливості навчання. Використання місцевого матеріалу дозволяє учням краще розуміти географічні процеси, що відбуваються в їхньому регіоні.

Навички роботи з різними видами карт, аналізу географічної інформації, які розвивалися за методиками Величка, є невід'ємною частиною формування критичного мислення. Хоча Г. Величко працював в іншу епоху, його ідеї і використання моделей у набутті картографічних компетентностей легко співставити з сучасними технологіями у середній і вищій школі. Географічні інформаційні системи (ГІС), дистанційне зондування, віртуальна реальність – картографічні засоби і системи моніторингу і застосунки, що використовують для ілюстрації географічних явищ та процесів. Ідеї Величка про вивчення природних умов регіону сприяють формуванню екологічної свідомості учнів, що є особливо актуальним у сучасному світі.

Педагогічні ідеї Григорія Величка, сформульовані в інший історичний період, актуальні й сьогодні. Його акцент на практичній складовій географії, використанні місцевого матеріалу, розвитку картографічних навичок учнів і просторового мислення, розвиток критичного підходу продовжує бути релевантним у контексті сучасних освітніх викликів.

Список використаних джерел

1. Доктор географії Григорій Величко / за ред. проф. О. Шаблія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 342 с.
2. Зілинський І. Моя наука у Перемиській гімназії // Де срібнолетний Сян пливе. Пропам'ятна книга ювілею 50-ти ліття української державної гімназії в Перемишлі, 1888-1938. – Перемишль, 1938. – С. 151-152.
3. Кукурудза С., Турчинська О. Шкільна географія в Галичині в часи Степана Рудницького // Педагогічна думка. – Львів, 2008. – № 1. – С. 15–22.
4. Мамчур О. І., Котик Л. І. Інноваційні аспекти розвитку географічної освіти. *Вісник науки та освіти, №8 (14)*. 2023. С. 644-658.
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
6. Новітня українська суспільна географія: хрестоматія для студентів географічних та економічних ф-тів і ф-тів міжнародних відносин / ЛНУ імені Івана Франка, НТШ ; упоряд. О. І. Шаблій. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 1008 с.
7. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти», 2024. https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf.
8. Ровенчак І. Григорій Величко – український географ і картограф французької школи / Історичне картознавство України: зб. наук. праць. – Львів-Київ-Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2004. – С. 281-286.
9. Штойко П. Григорій Величко (1863–1932): життєписно-бібліографічний нарис. Львів: НТШ, 2018. – 320 с. (Серія: Визначні діячі НТШ. № 12).
10. Welyczko G. O znaczeniu rysunku w nauce geografii i zastosowaniu tegoż na tle planu, obowiązującego w gimnazyach // Sprawozdanie Dyrekcji C.K. wyższego Gimnazjum Realnego imienia Franciszka Józefa w Drohobyczu za Rok Szkolny 1895. – Lwow, 1895. – Ss. 3-26.

Кисельов Ю.О.

д. геогр. н., професор,
завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру
Уманський національний університет садівництва
м. Умань

ДОКТОР ГРИГОРІЙ ВЕЛИЧКО – ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ ГЕОГРАФІЇ

Григорій Іванович Величко (1863 – 1932) був однією з найбільш непересічних постатей в історії вітчизняної науки кінця XIX – початку